

Cannabiskonsumtionens utbredning i Sverige och övriga Europa

Ulf Guttormsson

Jämfört med andra länder är cannabiskonsumtionen i Sverige låg. Mindre än 10% av skoleleverna rapporterar att de har använt cannabis jämfört med över 40% i flera andra europeiska länder. Mindre än 5% av mönstrande män och elever i årskurs 9 rapporterar cannabisbruk de senaste 30 dagarna. Cannabiskonsumtionen ökade under 90-talet, men har under de senaste åren minskat något. Trots internationellt låg konsumtionsnivå finns flera tusen personer i Sverige med tungt cannabismissbruk, och därutöver finns många tunga missbrukare som använder cannabis tillsammans med andra droger.

Ulf Guttormsson har sedan ett tiotal år arbetet som forskningssekreterare på CAN. Där ansvarar han bl a för mönstringsundersökningen, deltar i arbetet som koordinator för den sameuropeiska skolundersökningen ESPAD samt fungerar som redaktör för CANs årliga rapport om Drogutvecklingen i Sverige, varifrån mycket av informationen i denna artikel har hämtats (se CAN 2006).

Kontakt: ulf.guttormsson@can.se

Cannabisutbudet i Sverige Beslag

Det kan enkelt konstateras att cannabis är den allra vanligaste narkotikasorten, både i Sverige och utomlands. FN räknar med att totalt 200 miljoner personer - eller 5% av alla 15-64-åringar i världen - använt någon narkotika senaste 12 månaderna. För cannabis enbart är motsvarande siffra drygt 160 miljoner, eller 4%.

När man vill följa förändringar i alkoholkonsumtionen är försäljningen (kompletterad med andra anskaffningskällor) en central uppgift. Av naturliga skäl finns inte motsvarande information om marknaden för ille-

gala droger som exempelvis cannabis. Det som står till buds för att försöka uppskatta utbudet och dess förändringar är uppgifter om rättsväsendets beslag liksom uppgifter om gatupriser på olika droger, även om det inte är alldeles självklart hur dessa data ska tolkas.

Beslagen illustrerar den relativa vanligheten för cannabis i Sverige. År 2005 gjordes 8 300 stycken beslag av tull och polis (huvudsakligen hasch och marijuana även om plantor liksom hascholja ibland förekommer). Som jämförelse gjordes samma år 6900 amfetaminbeslag, 800 heroinbeslag, 500 kokainbeslag och 400 ecstasybeslag.

Antalet cannabisbeslag är grovt sett fyrdubblade jämfört med 1970-talets första hälft.

Även de beslagtagna mängderna har ökat kraftigt. Bortsett från enskilda toppar i början av 1980-talet låg sedan mängden i grova drag runt årliga 500 kilo fram till 1998. Därefter har årsge-nomsnittet dock ökat till ett drygt ton. Detta pekar på att det numera förs in relativt stora mängder cannabis till Sverige.

Det finns inga säkra uppgifter om hur stor andel av narkotikan rätts-väsendet beslagtar, och därmed kan inte beräknas hur mycket som återstår för konsumtion. Än mindre känt är i vilken mån denna beslagsandel varierar över tid. I en utredning om tullen (SOU 1998:18) uppskattades att rättsväsendet tog 15% av det cannabis, amfetamin och heroin som fördes in i Sverige (tullen tog 11% och polisen 4). Om beräkningen var riktig, och gäller än idag, innebär det att ca 7 ton cannabis årligen förs in i Sverige, varav 6 ton når konsumentmarknaden. Räknat per invånare 15 år och äldre (analogt med hur per-capita konsumtion av alkohol brukar presenteras) skulle detta räcka till en årskonsumtion om 0,8 gram cannabis per vuxen invånare.

Priser

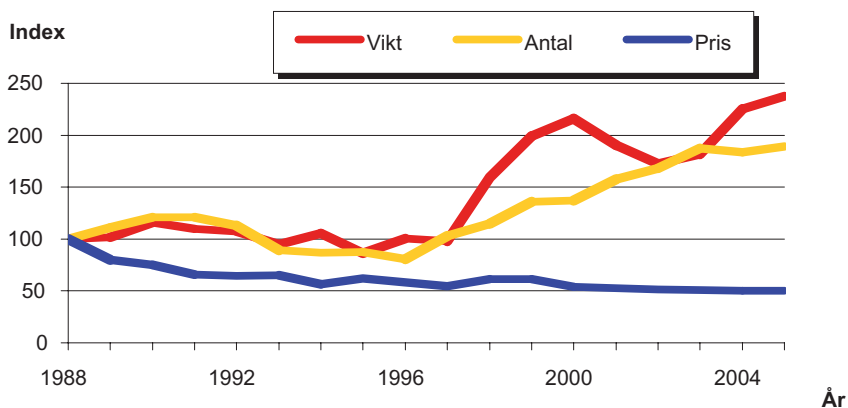
Enligt vedertagen ekonomisk teori är tillgången på en vara en viktig faktor när det gäller prisbestämning, efterfrågan en annan. I linje med detta antas prisförändringar på gatunivån (dvs konsumentledet) spegla förändringar i narkotikatillgängligheten. Enligt FN utgör beslagsstatistik en relativt

god indikator på förändringar av narkotikamarknaden om längre tidsserier används, även utan annan tilläggsinformation, även om det är en fördel att komplettera med prisinformation. Det sägs vidare att fallande priser i kombination med ökande beslag indikerar ett ökande narkotikautbud, vilket har varit fallet i Sverige sedan 1980-talets slut.

Sedan 1988 har CAN samlat in prisuppgifter för cannabis i Sverige (Gutormsson 2006). Uppgifterna gäller priset för små mängder i konsumentledet. Haschförekomst rapporteras från samtliga länspolismyndigheter 2005 medan marijuana är mindre ofta rapporterat.

Ett gram hasch sades kosta mellan 60-100 kronor 2005, med ett medianvärde på 80 kronor. Eftersom uppgifterna samlats in ända sedan 1988 är det viktigt vid jämförelser över tid att ta hänsyn till utvecklingen av kronans värde, vilket görs genom att justera prisuppgifterna till 2005 års penningvärde enligt SCBs konsumentprisindex.

Även om de inrapporterade haschpriserna inte ändrats särskilt mycket i ursprungliga tal - från ca 100 kronor 1988 till 80 kronor 2005 - innebär detta ändå en halvering av priset uttryckt i konsumentprisindexjusterade siffror. Den stora nedgången inträffade under 1990-talet, under 2000-talet har priset varit tämligen oförändrat. I figur 1 redovisas utvecklingen av mängder (vikt) och antal beslag för cannabis samt prisutvecklingen för hasch. För ökad jämförbarhet har tidsserierna indexerats med utgångsåret 1988 satt till 100.

Figur 1. Indexering av KPI-justerade haschpriser i kronor/gram (2005 års penningvärde) samt rättsväsendets cannabisbeslag i antal och kilo (rullande treårsmedelvärden för mängderna). 1988-2005.

Av figuren framgår att under samma period som beslagen fördubblades har haschpriserna halverats. Möjligen skulle prisfallet kunna förklaras av att kvaliteten försämrats. Enligt beslagsstatistiken är dock närmare 90% av den cannabis som tas i beslag hasch, och enligt polisen härrör 80-90% av det svenskimporterade haschet från Marocko. EUs drogobservatorium rapporterar i sin tur att kvalitén på det Marockanska haschet varit tämligen oförändrad under många år och några kvalitetsförsämringar kan således inte motivera prisfallet (EMCDDA 2005).

Att priserna sjunkit samtidigt som beslagen ökat i antal och omfattning senaste femtonårsperioden pekar således på ett ökat inflöde av cannabis och en ökad tillgänglighet, inte bara i ekonomiska termer utan även i fysiska sådana. En alternativ förklaring till fallande priser skulle förvisso kunna vara en vikande efterfrågan, med åtföljande prissänkningar från marknadens sida. Att detta skulle vara fallet

motsägs dock av att cannabis konsumtionen var mer omfattande under 2000-talets början jämfört med slutet av 1980-talet, vilket leder in på nästa avsnitt.

Konsumtionen

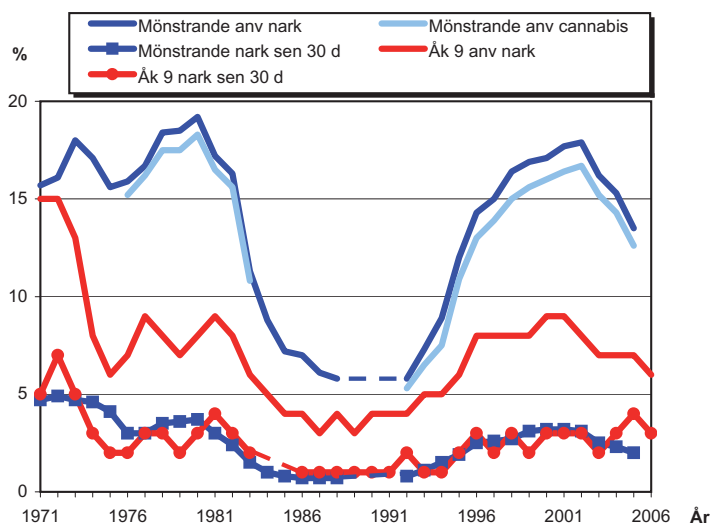
Tillfällig/experimentell användning

För att få en uppfattning om konsumtionens utveckling och spridning i olika grupper är man hänvisad till frågeundersökningar. Man kan utgå från att resultaten i sådana studier utgör underskattningar av den verkliga situationen; dels för att droganvändare ofta är överrepresenterade i bortfallet, dels för att inte alla respondenter vill uppge att de använt droger. Det finns dock goda skäl att anta att mätproblemen är ungefär lika stora över tid, varför frågeundersökningar ändå antas spegla trender, liksom grupp-skillnader, på ett förhållandevis riktigt sätt.

De längsta tidsserierna på narkotikaanvändning i Sverige kommer från

de årliga skol- respektive mönstringsundersökningarna. Ett problem med dessa studier är att det inte alltid går att skilja ut cannabis från övrig narkotikaanvändning. Ofta redovisas "använt narkotika", d v s cannabis och övriga narkotikasorter sammanslagna. Detta är dock ett mindre problem eftersom nästan alla som använt narkotika åtminstone använt cannabis. I det följande kommer därför uppgifter om total narkotikaanvändning användas synonymt med cannabiskonsumtion, när sådana uppgifter saknas (för vissa år saknas uppgifter helt).

I figur 2 redovisas andelen skolelever i åk 9 respektive mönstrande 18-åriga män som prövat narkotika med start 1971. För de mönstrande männen visas andelarna som enbart prövat cannabis de år sådana värden existerar och det framgår att dessa väl följer trenden för narkotika totalt, eller snarast styr den. Dessa och andra studier visar att 90% eller fler av dem som prövat narkotika åtminstone prövat cannabis och i grova drag har 60% av dem med narkotikaerfarenhet enbart använt cannabis.

Figur 2. Andelen skolelever i åk9 samt andelen mönstrande som uppgett att de någon gång prövat narkotika, använt narkotika senaste 30 dagarna.

Som framgår av figuren var det relativt vanligt att ungdomar testade narkotika (cannabis) på 1970-talet men att nivåerna sjönk på 1980-talet. På 1990-talet inträffade åter en ökning av andelen som prövade narkotika, vilken följs av ännu en nedgång på 2000-talet.

För att mäta mera regelbunden kon-

sumtion brukar man fråga om respondenterna använt det aktuella medlet under senaste 30 dagarna. Andelarna som uppger detta följer trenden för livstidprevalensen förhållandevis väl, med undantag för niorna de allra senaste åren där relativt många säger att de använt narkotika senaste 30 dagarna. Även om talen är små bör tenden-

sen beaktas, kanske är det så att trots att livstidserfarenheten nu uppvisar en positiv utveckling så finns det fortfarande, historiskt sett, en relativt stor grupp som använder narkotika (cannabis) mera regelbundet.

Möjligen kan man göra en parallell till niornas alkoholkonsumtion där en ökande grupp inte dricker alls medan alltfler är storkonsumenter. Att de mönstrande inte följer exemplet beror möjligen på att representativiteten i mönstringsundersökningen försämrats något under senare år, till följd av att en ökande grupp inte längre genomför komplett mönstring och att droganvändare kan misstänkas vara överrepresenterade bland dessa.

I nian syns inga direkta könsskillnader men enligt en telefonintervjuundersökning bland ungdomar 16-24 år från 2003 ökar könsskillnaderna med ålder. Studien pekar vidare på att regelbunden cannabiskonsumtion kulminerar runt 21-årsåldern samt att det är få som prövar narkotika för första gången efter 21 år fyllda, samt att debutåldern bland dem 20 år och äldre var 17,5 år (Guttormsson et al 2004).

I dagsläget finns det endast en studie som belyser cannabisvanor bland vuxna (16-84-åringar) och det är Statens folkhälsoinstituts hälsoenkät som initierades 2004 (Boström och Nykvist 2004). Enligt enkäterna från 2004-2006 har ca 10% någon gång prövat cannabis, vilket motsvarar ca 720 000 personer i åldersintervallet. Två procent (runt 140 000) säger att de använt cannabis senaste året och 1%, eller cirka 70 000 personer har använt senaste månaden.

Bland de vuxna var det närapå

dubbelt så vanligt att männen prövat narkotika jämfört med kvinnorna. Könsskillnaderna accentueras om man tittar på mera regelbunden användning, vilket gäller även i andra undersökningar. Förutom könsskillnader kan man i flertalet studier även finna att cannabiskonsumtion är vanligast i storstadsområden och mindre vanlig i mindre samhällen och i glesbygd. Detta mönster liknar det för alkohol och förklaras då ofta i termer av varierande tillgänglighet, liksom varierande normer och inställningar, något som kanske gäller för cannabiskonsumtion också.

Även om studier av personer med tungt missbruk ofta visar på en tidig och uttalad social problematik är det självfallet inte så att alla som prövat narkotika enstaka gånger har en sådan bakgrund. Samtidigt är det från olika undersökningar känt att ungdomar som prövat narkotika i regel skiljer ut sig från andra ungdomar, t ex med avseende på skolk, otrivsel i skolan, lägre utbildningsnivå hos föräldrar etc. Sådana skillnader accentueras vid aktuell/regelbunden konsumtion. Detta betyder att de som fortsätter använda cannabis ofta skiljer ut sig med avseende på egenskaper som nämnts ovan, dels från dem som prövat narkotika enstaka gånger, och i synnerhet från dem som aldrig prövat narkotika.

I hälsoenkäten från 2005 noterades bl a att vuxna män som använt cannabis senaste året i högre grad än andra var arbetslösa eller förtidspensionerade. Bland män som arbetade hade signifikant flera lägre tjänstemän gjort detta jämfört med övriga yrkesgrupper. För kvinnorna framkom inga

sådana signifikanta skillnader, inte minst på att få kvinnor använt cannabis senaste året.

Typfallet för en cannabiskonsument är utifrån ovanstående uppgifter således en man i låga tjugooårsåldern som bor i något storstadsområde och som funnit sig mindre väl tillrätta under sin skolgång.

Högg konsumtion

Senare hälften av 1960-talet kan ses som det moderna narkotikamissbrukets etableringsfas i Sverige. För att följa utvecklingen av mer allvarligt narkotikamissbruk används ofta uppgifter som antas hänga samman med detta, till exempel sjukvårdsstatistik och kriminalstatistik. Problemet med sådana uppgifter är att de påverkas av organisatoriska förändringar och prioriteringar, liksom att de bara ger en mycket grov översiktsbild. För att få mera detaljer om det tunga missbrukets omfattning och utseende har blott tre kartläggningar genomförts.

Dessa har syftat till att skatta antalet personer, inklusive mörkertalet, med "tungt missbruk". År 1979 bedömdes antalet uppgå till 15 000, år 1992 till 19 000 och 1998 uppskattades antalet till 26 000 (Olsson et al 2001). Med tungt missbruk avsågs att ha injicerat narkotika under de senaste 12 månaderna (oavsett frekvens) eller att ha använt narkotika dagligen eller så gott som dagligen under de senaste fyra veckorna. Definitionen tar alltså fasta på hur man använder narkotika, inte vilken sort. Omkring 90% blev klassificerade som tunga missbrukare på grund av injektionskriteriet (oftast amfetamin eller heroin) och ca 10% alltså

för att de mer eller mindre dagligen använde narkotika på annat sätt. I den sistnämnda lilla gruppen kan alltså möjligen förekomma att man blivit klassad som tung missbrukare enbart till följd av tung cannabiskonsumtion (eller oralt intag av exempelvis amfetamin, heroin, narkotikaklassade läkemedel utan läkarförskrivning etc). Tre fjärdedelar av dem som föll in under kriteriet var män och inte minst när det gäller tyngre former av narkotikamissbruk märks en koncentration till storstadsregionerna.

Av figur 3 framgår att andelen av personerna med tungt missbruk som av uppgiftslämnarna ansetts ha cannabis som dominerande medel minskade mellan 1979 och 1998, från 33 till 8%. Även andelen som använt cannabis senaste 12 månaderna är lägst 1998. Det totala antalet personer med tungt missbruk var dock störst detta år, vilket leder till att antalet tunga missbrukare som använt cannabis under senaste 12 månaderna ändå var störst detta år (runt 14 000 personer). Eftersom kartläggningarna främst fokuserade på allvarligare missbruk kan det finnas skäl att anta att cannabisanvändning har underrapporterats, och att andelarna därmed är miniminivåer.

Oavsett detta visar alltså kartläggningarna att antalet med ett tungt narkotikamissbruk hade ökat 1998 jämfört med tidigare. Från Socialstyrelsen finns information om att antalet tunga missbrukare är detsamma år 2004 som 1998, med en tillfällig puckel däremellan (Socialstyrelsen 2006). Läget idag kan alltså vara detsamma som i senaste kartläggningen.

Tabell 1. Antal personer med tungt missbruk enligt kartläggningar från 1979, 1992 och 1998, med avseende på cannabiskonsumtion.

	1979	1992	1998
Antal personer med tungt missbruk	15 000	19 000	26 000
Antal (andel) med cannabis som dominerande medel	5 000 (33%)	3 200 (17%)	2 100 (8%)
Antal (andel) som använt cannabis senaste 12 månaderna	9 200 (61%)	12 500 (66%)	14 000 (54%)

Kanske kan man utgå från att inga personer med tungt missbruk medverkar i den tidigare omnämnda hälsoenkäten. Adderar man resultaten beträffande konsumtion under de senaste 12 månaderna från de båda studierna ökar antalet med årsaktuell konsumtion från 140 000 till 154 000. Detta är sannolikt en underskattning, men närmare ett faktiskt antal ”cannabisårsanvändare” i Sverige är det svårt att komma med befintliga undersökningar.

Om dessa uppgifter ställs mot den hypotetiska mängd cannabis som förs in i landet innebär det att de 154 000 årskonsumenter i genomsnitt skulle kunna använda 39 gram cannabis per person och år. I likhet med alkoholkonsumtionen torde även cannabiskonsumtionen vara tämligen ojämnt fördelad.

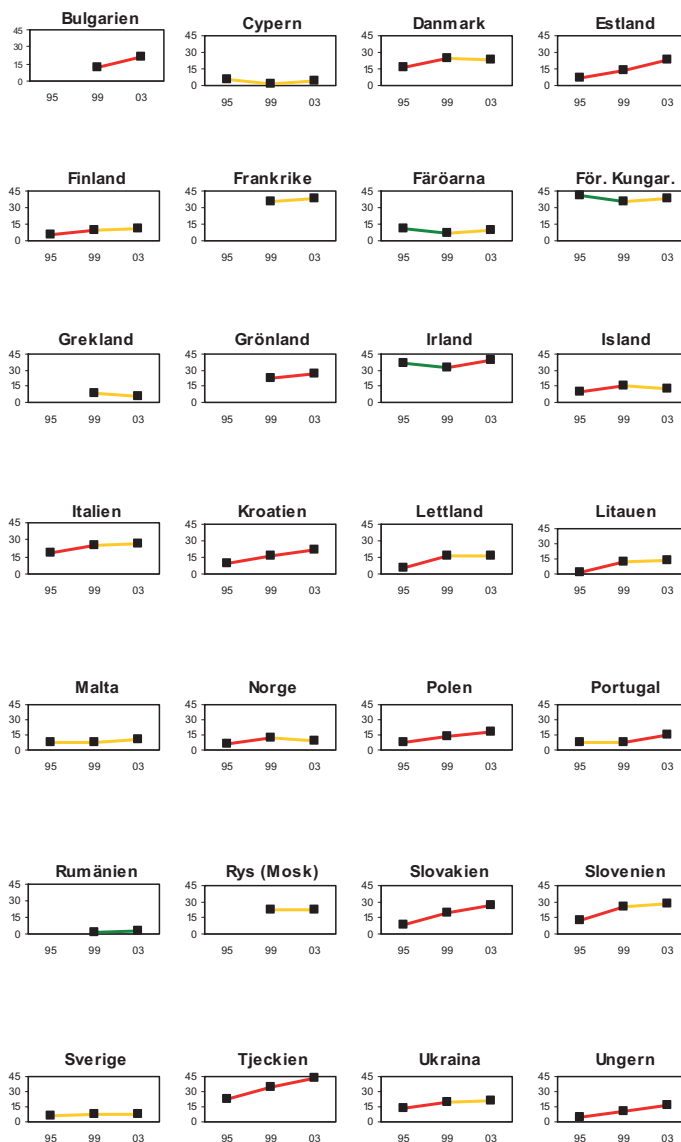
Internationell jämförelse

Narkotikautvecklingen i Sverige under 1990-talet, med tonåringars och yngre vuxnas ökande benägenhet att pröva cannabis, följde i stora drag utvecklingen i många andra västländer. De svenska nivåerna är dock låga i ett internationellt perspektiv. Det framgår av den europeiska skolundersökningen ESPAD som genomförts med

CAN som koordinator vid tre tillfällen (1995, 1999 och 2003). I enkätstudien har bl a frågor om cannabiserfarenhet ställts till 15-16-åriga skolelever i europeiska länder under former som liknar den ordinarie svenska skolundersökningen (Hibell et al 2004).

I praktiskt taget samtliga 35 länder i 2003 års undersökning hade elever som prövat narkotika använt (åtminstone) cannabis. I Tjeckien hade 44% prövat cannabis och nivåerna var höga också i Frankrike, Irland, Isle of Man, Schweiz och Förenade kungariket och låg mellan 38 och 41%. Räknar man in all narkotika ökar inte prevalenstalen med särskilt många procentenheter. Lägst andel som prövat cannabis återfanns i Rumänien, Cypern, Turkiet och Grekland (3-6%). Genomsnittet för de deltagande länderna var 22%. Pojkarna är normalt i majoritet men könsskillnaderna var relativt små.

I figur 4 jämförs resultaten från 1995, 1999 och 2003 för de 28 länder som medverkat vid åtminstone två mättillfällen. Om förändringarna är större än tre procentenheter mot året innan har detta markerats med röd linje vid ökning och med grön linje vid minskning (kontakta författaren för elektronisk version av manus, där färgerna framgår).

Figur 3. Andelen 15–16-åriga elever i olika länder som någon gång prövat cannabis. 1995, 1999 och 2003.

Som framgår har det varit konstant ökning i fem av länderna och dessa ligger alla i Östeuropa. Inte i något land har det skett en konstant nedgång men i Förenade kungariket, på Cypern och Färöarna var 2003 års

värde klart lägre än det från 1995.

Även ECNN (2006) menar att tillgänglig information huvudsakligen pekar på uppgångar i cannabisanvändning i Europa under senaste 10-15 åren bland såväl skolungdomar

som yngre vuxna, men att det fortfarande fattas data för att kunna dra säkra slutsatser om detta. EUs drogobservatorium bedömer vidare att 20% av alla européer mellan 15 och 64 år har prövat cannabis och noterar att siffrorna är låga (ner mot 2%) i Malta, Bulgarien och Rumänien samt höga (uppemot 31%) i Danmark, Spanien, Frankrike och Storbritannien.

Att siffran är hög i Spanien är kanske inte förvånande med tanke på att merparten av det hasch som konsumeras i Europa produceras i Marocko och förs in via Spanien. I Sverige har under senare år ett drygt ton årligen tagits i beslag, i Spanien beslagt i genomsnitt cirka två ton per dag. Cirka 7% av européerna i samma åldersgrupp uppskattas ha använt cannabis senaste 12 månaderna. Hög- och lågprevalensländer var desamma som ovan och europagenomsnittet är alltså betydligt högre än i Sverige.

Ett av de länder med allra högst prevalenstal bland vuxna är USA. Där har 40% av befolkningen 12 år och äldre prövat cannabis enligt deras hushållsundersökningar från 2005 och drygt 10% procent hade gjort så senaste 12 månaderna (SAMHSA 2006). Värdena har varit oförändrade de senaste åren men är högre jämfört med 1900-talet.

I USA utförs sedan många år regelbundna undersökningar av skolelevs narkotikaerfarenheter - (se Johnston et al 2006). Dessa visar att cannabiserfarenheterna ökade under första hälften av 1990-talet och därefter låg andelen i (motsvarande) årskurs 9 som prövat cannabis runt 40% perioden 1996-2002. Sedan dess har

andelen minskat och uppgick till 34% 2005. I 12th grade (motsvarande gymnasiets andra årskurs) ökade andelen i USA som prövat cannabis, från 33% 1992 till 50% 1999. Därefter har siffran sjunkit något även i denna årskurs (till 45% 2005).

För 12th grade studenternas del finns data ända från 1975 och jämför man trenderna bland dessa med svenska mönstrande artonåringar finner man att likheterna i utveckling av cannabiserfarenheterna i de både länderna är slående, även om de svenska nivåerna är avsevärt lägre. Ytterligare ett västland som också har en relativt lång tidsserie för ungdomar (15-20 år) är Norge. Trenden (från 1986) i Norge är snarlik den i USA och Sverige, samtidigt som nivån liknar Sveriges.

Denna samstämmighet i trenderna kanske kan förklaras av gemensamma influenser i ungdomsgrupperna, som bl a påverkar inställningen till droganvändning, och att ungdomstrender utvecklas med någon slags parallellitet i länder inom likartade kultursfärer.

Att prevalenstalen skiljer sig så pass i storlek mellan USA å ena sidan och Sverige samt Norge å den andra visar att samtidigt som det kan finns globala ungdomstrender så verkar dessa inom olika kontexter och under olika förutsättningar. Cannabis är mindre vanligt förekommande i Sverige, möjligen som en följd av minimal inhemska produktion - eller av andra orsaker - och variationerna i droganvändningen sker därmed på lägre nivåer än i exempelvis USA.

Referenser

- Boström G och Nykvist K (2004). Levnadsvanor och hälsa - de första resultaten från den nationella folkhälsoenkäten Hälsa på lika villkor. R 2004:48. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- CAN (2006). Drogutvecklingen i Sverige 2006. Rapportserie nr 98. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- ECNN (2006). Årsrapport 2005. Situationen på narkotikaområdet i Europa. Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapens officiella publikationer.
- EMCDDA (2005). An overview of cannabis potency in Europe. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Insights no 6. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Guttormsson U (2006a). Narkotikaprisutvecklingen i Sverige 1988-2005. Rapportserie nr 94. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- Guttormsson U, Andersson A och Hibell B (2004). Ungdomars drogvanor 1994-2003. Intervjuer med 16-24-åringar. Rapportserie nr 75. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- Hibell B et al (2004). The ESPAD report 2003. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries. Stockholm: Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and the Pompidou Group at the Council of Europe.
- Johnston L et al (2006). Monitoring the Future. National Results on Adolescent Drug Use. Overview of Key Findings 2005. Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse.
- Olsson B, Adamsson Wahren C och Byqvist S (2001). Det tunga narkotikamissbrukets omfattning i Sverige 1998. MAX-projektet, delrapport 3. Rapportserie nr 61. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- SAMHSA (2006). Results from the 2005 National Survey on Drug Use and Health. National findings. Rockville, MD: SAMHSA, Office of Applied Studies.
- Socialstyrelsen (2006). Individ och familjeomsorg - lägesrapporter 2005. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1998:18 (1998). En gräns - en myndighet? Slutbetänkande av Utredningen om utvärdering av EU-medlemskapets effekter för Tullverkets dimensionering och organisation. Stockholm: Fritzes.

Summary in English

Title in English

Kort sammanfattning på engelska för att göra artiklarna sökbara i internationella databaser

Keywords: